

Vergeven en vergeten ?

Kritische beschouwingen over uitwissing van veroordelingen en herstel in eer en rechten

1. Het thema

“Iedere veroordeling is er een tot levenslang”. Deze gevleugelde woorden van Oscar Wilde mogen dan juridische nonsens zijn, in feite omschrijven ze een bittere realiteit. Alhoewel veroordelingen tot levenslange straffen vrij uitzonderlijk zijn, toch blijven de meeste veroordelingen tot tijdelijke straffen of geldboeten lang – soms zelfs levenslang – nawerken, ook al werden de straffen reeds uitgevoerd. Na de strafuitvoering is het misdrijf geenszins vergeven en vergeten, zelfs juridisch niet. Behoudens de veroordelingen tot politiestraffen, die na vijf jaar automatisch worden uitgewist, blijven de meeste strafrechtelijke veroordelingen geboekstaafd in het strafregister en hypothekeren zij – via de uittreksels uit het strafregister en het bewijs van goed zedelijk gedrag – de participatiekansen van veroordeelden aan het maatschappelijk leven. Deze hypotheek kan gelicht worden door het instellen van een procedure tot herstel in eer en rechten. In België zijn de mogelijkheden daartoe nochtans (te) beperkt. Deze beperkte mogelijkheden worden daarenboven onderbenut, niet alleen omwille van gebreken in de rechtshulp, maar ook omwille van psycho-sociale weerstanden die door deze procedure worden uitgelokt. Sleutelen aan deze procedure volstaat niet om vlotter de negatieve gevolgen van veroordelingen weg te werken; het komt er tevens op aan technieken uit te denken, waarmee niet-bedoelde gevolgen van strafrechtelijke veroordelingen bestreden kunnen worden.

2. Nevenwerkingen en nawerkingen van strafrechtelijke veroordelingen

Tevergeefs koesteren vele veroordeelden de verwachting – hierin dikwijls gesterkt door de strafrechter zelf – dat hun misdrijf “vereffend” of “vergolden” kan worden door de uitvoering van de opgelegde straf, desgevallend ook door de vergoeding van de schade. Deze verwachting blijkt later maar al te dikwijls illusoir geweest te zijn. Strafrechtelijke veroordelingen hebben immers ook nevenwerkingen die lang kunnen nawerken, ook nadat strafrechtelijk afgerekend werd.

Sommige van deze nevenwerkingen worden voorgeprogrammeerd in wetten, reglementen en besluiten, die aan bepaalde veroordelingen automatisch een vervallenverklaring van rechten koppelen: een herbergier die wegens heling veroordeeld wordt tot een gevangenisstraf of tot een geldboete van méér dan vijftig frank verliest ipso facto het recht om in de toekomst een drankslijterij te exploiteren (artikel 1, 4° en 4 § 5 K.B. van 3 april 1953 tot samenordering van de wetbepalingen inzake slijterijen van gegiste dranken); een wisselagent of een beheerder van een P.V.B.A. mag dat beroep of deze functie niet verder uitoefenen, wanneer hij wegens diefstal, afpersing, verduistering, misbruik van vertrouwen, oplichting of heling veroordeeld werd tot een vrijheidsstraf van ten minste drie maanden, zelfs met uitstel (artikel 1, K.B. nr 22 van 24 oktober 1934).

Andere nevenwerkingen worden uitgelokt door de wetgeving die de toegang reglementeert tot openbare bedieningen en betrekkingen, zoals deze van directeur, bureauchef, opsteller, directiesecretaris, klerk, typist(e), klasseerder, kamerbewaarder, onderhoudspersoneel... en die de toegang afhankelijk stelt van de eis dat de kandidaat van "onberispelijk gedrag" is. Het strafrechtelijk verleden wordt eveneens in rekening gebracht wanneer een beslissing genomen wordt omtrent het verlenen van gunsten, zoals: het afgeven van een jachtverlof, machtigingen in het kader van de wapenwetgeving, in uitzonderlijke gevallen zelfs bij het toestaan van leningen of het toewijzen van een sociale woning.

Nog andere nevenwerkingen zijn het gevolg van psycho-sociaal geconditioneerde sanctiemechanismen die in de strafrechtelijke veroordeling een vruchtbare voedingsbodem hebben gevonden: wie ingevolge een strafrechtelijke veroordeling door zijn werkgever ontslagen wordt "om dringende redenen", wie dientengevolge vrienden verliest, beperkt wordt in zijn relatiemogelijkheden of blijvend nagewezen wordt als "dief", "oplichter", "dronkaard" of "sexueel geobsedeerde", kan hierdoor zwaarder gesanctioneerd worden dan door een tijdelijke vrijheidsberoving of een effectieve geldboete.

De nawerking van de nevenwerkingen van strafrechtelijke veroordelingen wordt kunstmatig bestendigd, door de registratie ervan in het strafregister, en door de actualisatie ervan wanneer naar aanleiding van een nieuw misdrijf een uittreksel uit het strafregister aangevraagd wordt, of wanneer men bij het solliciteren voor een baan in overheidsdienst of in privaat verband verplicht wordt een bewijs van goed zedelijk gedrag voor te leggen.¹

Uit één en ander volgt dat de strafrechtelijke veroordeling een eigen maatschappelijk bestaan gaat leiden, over de bedoelingen van de straftoemeting heen. Behoudens in het geval van ontzetting uit bepaalde rechten, bedoelde de strafrechter met zijn straf helemaal niet dat de veroordeelde zijn betrekking zou verliezen, en nog minder dat hij na de strafuitvoering kansen zou verliezen op de arbeidsmarkt. De feiten wijzen echter uit dat veroordeelden, in geval van ontslag, veel moeilijker dan anderen opnieuw aan werk geraken, en dat zij – wanneer zij daar toch in slagen – zich veelal met minder betaalde arbeid tevreden moeten stellen. Men moet er het Belgisch Staatsblad maar eens op naslaan om te beseffen, hoe bijna dagelijks talloze betrekkingen in overheidsdienst aangeboden worden, waarvoor veroordeelden niet met succes kunnen kandideren: de betrekking van leraar in een stedelijke muziekacademie, architect-stedebouwkundige bij een stadsbestuur, schoonmaakpersoneel bij een O.C.M.W., brandweerman bij een stedelijk brandweerkorps, tuinman, metser of schrijnwerker bij de gemeente. De moeilijkheid van een beroepsmatige (her)inschakeling of promotie, vooral na vrijheidsberoving, heeft niet alleen een economische maar vooral een cruciale maatschappelijke betekenis. Daarom kan deze als één van de meest doorwegende negatieve en niet-bedoelde nawerkingen van een veroordeling beschouwd worden. Het spreekt vanzelf dat dit negatief effect zich nog scherper dan voorheen doet gevoelen in een periode van ernstige economische teruggang.

Wij staan hier voor wat Buikhuizen en Dijksterhuis een crimino-consoliderende faktor hebben genoemd. De negatieve maatschappelijke nawerking van de veroordeling en de straf bevestigen de veroordeelde in zijn delinkwente identiteit. De weg terug wordt – zo niet afgesneden – sterk bemoeilijkt, zodat recidiverend gedrag niet zelden in het verlengde van de eerste veroordeling ligt. Daarop verschijnt de primair veroordeelde opnieuw voor de rechter en wacht hem een nieuwe veroordeling die "de

1. Zie hierover in extenso: L. Dupont-D. Moons, Het Strafregister in België, Panopticon, 1980, nr 5, pp. 359-393.

weg terug" nog meer versmalt. Bij het bepalen van de aard en de maat van de straf zal de rechter immers dikwijls rekening houden met het feit dat de beklaagde geen blanco strafregister heeft, waardoor de vicieuze cirkel van bestraffing wordt gesloten. De (voorgeprogrammeerde) mislukking van de maatschappelijke (re)integratie wordt – gegeven het strafrechtelijk verleden – negatief beoordeeld, wat op zijn beurt een nauwelijks te lichten hypotheek op de resterende maatschappelijke reïntegratiekansen kan betekenen.

3. Een deugdelijk tegengif met beperkte werking

Er bestaat in het Belgisch strafprocesrecht een deugdelijk tegengif om de hoger genoemde desocialiserende gevolgen van strafrechtelijke veroordelingen enigszins te neutraliseren voor de toekomst: de uitwissing van veroordelingen en het herstel in eer en rechten. Hierna worden eerst enkele kenmerken van deze instelling in herinnering gebracht, wordt vervolgens een beeld opgehangen van de wijze waarop daarvan gebruik gemaakt wordt in de praktijk, en wordt tenslotte – vragenderwijze – gepeild naar de deugdelijkheid ervan in het licht van de desocialiserings- en resocialiseringsproblematiek.

a. Een handvol theoretische gegevens

Alhoewel de uitwissing van veroordelingen en het herstel in eer en rechten dezelfde gevolgen hebben, met name dat zij strafrechtelijke veroordelingen – zonder benadeling van rechten van derden – ongedaan maken voor de toekomst, hebben zij uiteenlopende kenmerken.

De uitwissing heeft enkel betrekking op veroordelingen tot politiestraffen. De uitwissing geschiedt automatisch, zonder enige rechtspleging of rechterlijke beslissing, na verloop van vijf jaar vanaf de dag van de rechterlijke eindbeslissing waarbij de veroordelingen werden uitgesproken. De uitwissing is niet gekoppeld aan de sociale reclassering van de betrokkene; ze geschiedt zelfs indien de veroordeelde zijn straf niet heeft ondergaan, de door het misdrijf veroorzaakte schade niet heeft vergoed, en zelfs indien de betrokkene nieuwe misdrijven heeft gepleegd. De uitwissing is principiëel recurrent en deelbaar: d.w.z. dat zij telkens opnieuw plaatsvindt voor elke veroordeling tot politiestraffen, na verloop van respectieve termijnen van vijf jaar, en ongeacht veroordelingen tot andere straffen.

Herstel in eer en rechten heeft betrekking op veroordelingen tot straffen die niet uitgewist kunnen worden. Herstel in eer en rechten geschiedt niet automatisch, doch wordt enkel toegestaan bij rechterlijke beslissing (van de Kamer van Inbeschuldigingstelling), als sluitstuk van een bijzondere procedure, waarin geverifieerd wordt of de wettelijke voorwaarden vervuld zijn. Het zou ons te ver voeren, deze voorwaarden gedetailleerd te bespreken. Wij beperken er ons toe enkele op te sommen: de veroordeelde moet de vrijheidsstraffen hebben ondergaan en de geldboeten hebben gekweten, tenzij deze krachtens het recht van genade kwijtgescholden zijn, of, indien zij met uitstel zijn uitgesproken of voorwaardelijk zijn geworden bij genademaatregel, als niet bestaande worden beschouwd; hij moet voldaan hebben aan de in het vonnis bepaalde verplichting tot teruggave, schadevergoeding en betaling van kosten; hij moet een proeftijd doorstaan hebben, waarvan de minimum duur bepaald is op vijf jaar, en tijdens dewelke hij een vaste verblijfplaats heeft gehad, en blijk heeft gegeven van verbetering en goed gedrag. De Kamer van Inbeschuldigingstelling oordeelt soeverein over deze laatste voorwaarde. Nieuwe strafrechtelijke veroordelingen, opgelopen

tijdens de proeftijd, zullen dikwijls een hinderpaal zijn om eerherstel te bekomen. Maar het ontbreken van nieuwe veroordelingen zal per se nog niet beschouwd worden als een bewijs van verbetering en goed gedrag; de veroordeelde zal dikwijls positieve bewijzen van sociale aanpassing moeten geven, zoals het behoorlijk nakomen van familiale en arbeidsrechtelijke verplichtingen. In tegenstelling tot de uitwissing, kan – behoudens enkele wettelijke uitzonderingen – eerherstel slechts éénmaal verleend worden, en is herstel in eer en rechten principieel ondeelbaar, d.w.z. dat zij betrekking heeft op alle veroordelingen die de aanvraag voorafgaan.

In het licht van de resocialisering zijn de gevolgen van de uitwissing en het herstel in eer en rechten verrijkend. Op strafrechtelijk gebied worden de sporen van de veroordeling uitgewist voor de toekomst: aan de met de strafrechtelijke veroordeling verbonden onbekwaamheden, vervallenverklaringen van en ontzettingen uit de rechten wordt een einde gesteld; de veroordelingen kunnen niet meer als grondslag dienen voor het vaststellen van de staat van wettelijke herhaling; zij kunnen evenmin een veroordeling met uitstel of een opschorting van de uitspraak van de veroordeling in de weg staan. Op administratiefrechtelijk vlak impliceert de verdwijning van de veroordeling, het verbod om deze veroordelingen nog te vermelden in de uittreksels uit het centraal of gemeentelijk strafregister of in het bewijs van goed zedelijk gedrag.

De aantrekkelijke perspectieven die door de mogelijkheid van de procedure tot herstel in eer en rechten in het vooruitzicht gesteld worden, geeft voedsel aan de veronderstelling dat door veroordeelden ten overvloede gebruik gemaakt wordt van deze procedure. Statistische informatie ontnemt echter elke grond aan deze vooronderstelling.

b. Een handvol empirische gegevens²

Uit de hierna volgende cijfers blijkt hoeveel verzoeken tot herstel in eer en rechten aanhangig gemaakt werden bij de Kamer van Inbeschuldigingstelling van de Hoven van Beroep, in de periode 1966-1968 en 1976-1978, en hoeveel verzoeken ingewilligd werden.

De cijfergegevens tekenen uiteraard enkel het beeld van de beslissingen die door de Hoven van Beroep i.v.m. het herstel in eer en rechten werden genomen. Zij geven geen zekerheid omtrent het aantal personen die eraan gedacht hebben om deze procedure in te zetten, of die omwille van uiteenlopende motieven deze procedure vroegtijdig hebben afgebroken. Desondanks is het cijfermateriaal instructief. Vooreerst blijkt eruit, dat het aantal beslissingen in de loop van de jaren vrij stabiel gebleven is. Over een periode van tien jaar is een lichte opwaartse trend van het globaal jaarlijks aantal beslissingen waarneembaar. Opvallend is het gevoelig teruglopen, tijdens de laatste periode, van het aantal afwijzingen (een vermindering van 60 tot 70 %).

Om de cijfergegevens sprekender te maken, moeten zij geconfronteerd worden met gegevens over de populatie die in aanmerking komt om met enige kans op succes een aanvraag tot herstel in eer en rechten in te dienen. Ook hier moeten wij ons met enkele approximatieve gegevens tevreden stellen. Het is uiteraard niet mogelijk zonder diepgaand onderzoek uit te maken, hoevelen uit de totale populatie van veroordeelden aan de formele voorwaarden voor herstel in eer en rechten voldoen. Maar zelfs wanneer wij ons beperken tot het jaarlijks aantal correctionele veroordeelden, dan

2. Er worden geen statistieken gepubliceerd over herstel in eer en rechten. De hierna volgende gegevens werden ons op ons verzoek medegedeeld door de Dienst Criminele en Gerechtelijke Statistiek van het Nationaal Instituut voor de Statistiek.

Beslissingen over aanvragen tot herstel in eer en rechten per Hof van Beroep

	Hof van Beroep Brussel		Gent		Luik		Totaal					
	Ja	Neen Totaal	Ja	Neen Totaal	Ja	Neen Totaal	Ja	Neen Totaal				
1966 abs.	1954	101	2055	505	25	530	551	115	666	3010	241	3251
%	95	5	100	95	5	100	83	17	100	92	8	100
1967 abs.	1266	72	1338	451	7	458	475	116	591	2192	195	2387
%	95	5	100	98	2	100	80	20	100	92	8	100
1968 abs.	1441	89	1530	669	16	685	584	78	662	2694	183	2877
%	94	6	100	98	2	100	88	12	100	94	6	100

	Hof van Beroep Brussel		Gent		Luik		Antwerpen		Bergen		Totaal				
	Ja	Neen Totaal	Ja	Neen Totaal	Ja	Neen Totaal	Ja	Neen Totaal	Ja	Neen Totaal	Ja	Neen Totaal			
1976 abs.	737	19	756	776	17	793	708	6	714	501	13	514	3316	72	3388
%	97	3	100	98	2	100	99	1	100	97	3	100	98	2	100
1977 abs.	642	10	652	825	5	830	673	13	686	378	6	384	3121	56	3177
%	98	2	100	99	1	100	98	2	100	98	2	100	98	2	100
1978 abs.	666	23	689	788	7	795	708	20	728	412	6	418	3182	72	3254
%	97	3	100	99	1	100	97	3	100	98	2	100	98	2	100

blijkt onmiddellijk dat er een bijzonder groot verschil bestaat tussen het aantal potentiële en het aantal effectieve aanvragen.

Aantal correctioneel veroordeelden

1966 = 51.405	1970 = 49.234
1967 = 54.114	1971 = 43.772
1968 = 55.852	1972 = 48.068
1969 = 52.746	1975 = 48.900

Ondanks de relativiteit van de geciteerde cijfergegevens staat onomstootbaar vast dat slechts een beperkt aantal veroordeelden gebruik maken van het recht op herstel in eer en rechten. Er dient derhalve onderzocht te worden welke remmende krachten (zowel wettelijk als feitelijk) deze procedure voorbeschikken tot een marginaal aangewend instrument van gerechtelijke en maatschappelijke rehabilitatie.

c. Een onderbenutte resocialiseringsmogelijkheid

Onlangs werd door een "Werk van Wederaanpassing" een project opgezet met als doel de cliënteel te stimuleren om de procedure tot herstel in eer en rechten aan te vatten. Uit ervaring was gebleken dat slechts weinig veroordeelden die aan de wettelijke voorwaarden beantwoordden, zelf het initiatief namen om daartoe een aanvraag in te dienen. Het project kende succes. Er werd vastgesteld dat, indien de nodige informatie wordt gegeven en indien enige rechtshulp wordt aangeboden, de meeste veroordeelden wel degelijk gemotiveerd waren om een verzoek in te dienen. Zowel pragmatische als subjectieve redenen blijken daarbij een rol te spelen.

Een herwonnen blanco-strafregister verstevigt immers aanzienlijk de positie van de (ooit) veroordeelde wanneer hij solliciteert voor een betrekking, wanneer hij met medeburgers of de overheid kontrakten afsluit, of wanneer hij – zoals anderen – van bepaalde schaarse sociale diensten wil genieten.

Naast deze pragmatische overwegingen bleek ook een diepliggende subjectieve nood een rol te spelen : de nood aan een door de rechterlijke overheid verleende zekerheid dat alles vereffend is, en dat in de toekomst niet meer op het gerechtelijk verleden zal teruggekomen worden. Het opluchtende gevoel dat men definitief kan breken met een negatief gekleurd verleden, blijkt voor veel veroordeelden een belangrijke psychosociale voorwaarde te zijn om opnieuw te geloven in de volheid van zijn relationele en sociale mogelijkheden.

Het onderzoek bracht anderzijds aan het licht dat de beslissing om geen verzoek tot herstel in eer en rechten in te dienen meestal gevoed werd door de vrees, dat het daarmee uitgelokte proceduraal voorgeschreven onderzoek naar de handel en de wandel van de verzoeker, een verworven maatschappelijke of relationele positie in het gedrang zou kunnen brengen. Deze vaststelling is o.i. een belangrijk argument om de afschaffing te bepleiten van een beoordeling van het aanpassingsgedrag, als *conditio sine qua non* voor de inwilliging van elk verzoek.

In de praktijk blijkt dat dienstverlening in verband met herstel in eer en rechten in het dienstenpakket van rechtshulpverleners en reclasseringswerkers vooralsnog een ondergewaardeerde plaats inneemt.

Het behoort o.i. wezenlijk tot de taak van de raadsman om zijn cliënt, na veroordeling, grondig voor te lichten omtrent de mogelijkheid van formele resocialisatie door middel van de procedure van eerherstel. Ook reclasseringsambtenaren moeten er zich meer bewust van zijn, welke reclasseringskansen via deze procedure geboden worden. Zij zouden systematisch aandacht moeten besteden aan deze modaliteit van sociale reïntegratie.

4. Sleutelen aan de procedure

Strafrechtelijke besluitvorming wordt een hoogst problematische aangelegenheid wanneer niet-bedoelde effecten van de strafrechtelijke veroordeling zwaarder doorwegen dan de effecten die de rechter met de straftoemeting beoogde. Alhoewel formeel juridisch gezien, registratie van veroordelingen een louter administratieve aangelegenheid is, heeft zij de facto een soms bijzonder sterke sanctionerende werking. Dit is een empirisch gegeven waarmee o.i. vooralsnog onvoldoende rekening wordt gehouden. Ongewenste nevenwerkingen en nawerkingen van strafrechtelijke veroordelingen, zouden in belangrijke mate teruggedrongen kunnen worden, wanneer het toepassingsgebied van de regels inzake uitwissing uitgebreid zou worden tot alle strafrechtelijke veroordelingen, ongeacht de aard van de uitgesproken straffen. Het toepassingsgebied van de thans geldende regels inzake herstel in eer en rechten, zou in dit voorstel voorbehouden moeten blijven voor de gevallen, waarin de strafrechter van oordeel is dat het herstel in eer en rechten – gegeven de omstandigheden waarin het te beoordelen misdrijf gepleegd is, of de persoonlijkheid van de dader – gekoppeld moet worden aan een proeftijd. Door deze wijziging worden informele straffen tot formele straffen verheven, en zodoende beter onder controle gebracht, althans gedeeltelijk. Er blijven immers nog zoveel psycho-sociale sanctiemechanismen werkzaam die nauwelijks in juridische banen te leiden zijn.

Lieven Dupont

Tony Peters